

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิถีเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แบบมีส่วนร่วม ของ โรงเรียนเพื่อชีวิตเชิงใหม่ ” เป็นการศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนักเรียน ครู ชุมชน เพื่อให้มีหลักสูตรด้านการเกษตรที่ใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียนเพื่อชีวิตเชิงใหม่ เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาลงถึงเอกสารและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ ใช้เป็นข้อมูลและเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการดำเนินงานวิจัย เพื่อตอบคำถามของโจทย์วิจัยได้ เอกสารและงานวิจัยต่างๆได้มารวบรวมและแบ่งตามหัวข้อดังต่อไปนี้

- 2.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.3 หลักสูตรท้องถิ่น
- 2.4 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
- 2.5 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.7 กรอบความคิดของการวิจัย

2.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุค

โลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนิน

ชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

2.1.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาดังนี้

1) กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2) คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นบันได

3) คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ดังนี้
ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

4) แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ภาพที่ 1 แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(ที่มา : ส่วนส่งเสริมพัฒนาทุนสำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน พ.ศ. 2548)

2.1.2 วิถีเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เน้นการผลิตที่พึ่งพาตนเอง มีผลผลิตและอาหารเพื่อการบริโภคมีการใช้แรงงานในครอบครัวสม่ำเสมอและมีงานทำในพื้นที่ตลอดปี มีรายได้จากกิจกรรมการเกษตรอย่างต่อเนื่อง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกโดยมีการหมุนเวียนการใช้ทรัพยากรในไร่นาอย่างเต็มที่ เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ และความแปรปรวนของราคาผลผลิต ลดรายจ่ายในครอบครัว ลดการใช้สารเคมี ทำให้คุณภาพของดินและระบบนิเวศน์เกษตรของไร่นาและชุมชนดีขึ้น สมาชิกมีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น ครอบครัวมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นครอบครัวที่เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ มีความคิดที่จะแจกจ่าย แบ่งปันไปให้ผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ได้เพื่อน และเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ดี ที่จะช่วยลดความเห็นแก่ตัว และสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจการมีจิตในที่แบ่งปันเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคม ชุมชนมีความเข้มแข็งถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อนเพื่อช่วยเหลือคนยากจนและคนด้อยโอกาสในลักษณะที่อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร

2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.2.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น ” (Wisdom) หมายความว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 : 11) ส่วนนักวิชาการไทยได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ธวัช (2531) และพัชรา (2533) ให้ความหมายของภูมิปัญญาว่าภูมิปัญญาหมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพที่สั่งสมมาแต่อดีต ทั้งการศึกษาเล่าเรียน การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวด้วยการใช้ควาย สานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอย โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านั้น

สิริก (2544 : 26) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้าน หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นจากสติปัญญาความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหา หรือใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสมสืบทอดและกลั่นกรองกันมาเป็นเวลายาวนานเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

กองวิจัยทางการศึกษา (2539 : 1) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้

แก้ปัญหา จัดการ ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ หรือคือแก่นของชุมชนที่
จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนปัจจุบัน

ยิ่งยง (2543 : 11) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงความรู้ ความสามารถ
ทักษะและประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ การปรับตัว เลือกรร ประยุกต์ สัม และสืบทอดกัน
มาเป็นระยะเวลานาน มีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกันเป็นองค์ร่วมกับ
ทุกๆเรื่องในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย
นิคม (2545 : 8-9) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ
ความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาด
สายและเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2537 : 142) ได้ให้ความหมายของ
ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้าน ในท้องถิ่นที่ใช้แก้ปัญหา
หรือการดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดและกลั่นกรองกันยาวนาน

เสรี (2529 : 145) ได้ให้ความหมายว่า พื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ซึ่ง
ประกอบด้วยลักษณะที่เป็นนามธรรมอัน โลกทัศน์ ทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่อง
เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และคุณค่า ความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และส่วนที่เป็น
รูปธรรม เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่างๆเช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี
สุจารี (2531 : 12) ได้กล่าวไว้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิด
ได้เองที่นำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึก ซึ่ง
ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาคำดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่าง
สมสมัย

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการเรียนรู้ สะสม

ถ่ายทอดประสบการณ์มาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นระบบคิด ระบบคุณค่า ความเชื่อและองค์
ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นเพื่อใ้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

ประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันซึ่งเป็นไปอย่างต่อเนื่อง เช่น ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพ
ตนเองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่
ตั้งอยู่บนรากฐานของการเรียนรู้จากความจริงในการดำเนินชีวิต คัดสรร ถ่ายทอด สัม ความรู้
ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน งานวิจัยนี้ได้นำเอาองค์ความรู้นี้มาช่วยในการค้นหาภูมิปัญญาใน
ท้องถิ่นเรื่องวิถีเกษตรที่เกิดจากการเรียนรู้ การแก้ไขปัญหา จนเป็นประสบการณ์ยาวนาน ของครูภูมิ
ปัญญาเพื่อนำมาถ่ายทอดให้กับนักเรียน

2.2.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ (2534 : 68) ได้สรุปลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

นิคม (2545 : 17) กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เป็นข้อมูล เน้นเนื้อหาสาระ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัว ฯลฯ
2. ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อของสังคม โดยอาจจะยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน
3. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว
4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่างๆ ในครอบครัว จนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ก็นับว่าเป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน

จากเอกสารอ้างอิงที่สอดคล้องกันดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ลักษณะสำคัญของ ภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม และภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม ใน ลักษณะของภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมได้แก่ วัตถุ และการกระทำ ในลักษณะของภูมิปัญญาที่เป็น นามธรรมได้แก่ ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ แนวทางในการแก้ไขปัญหา การป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขให้กับชีวิต

2.3 หลักสูตรท้องถิ่น

การจัดการเรียนการสอนในกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพเป็นการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเลือกเรียนได้ตามความสนใจ ความถนัดและสอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพของ ท้องถิ่น โดยเน้นการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อผู้เรียนให้มากที่สุด (กรมวิ ราชการ 2534 : 3-4) ซึ่ง ปรัชญาการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวการจัดการศึกษาระบบการเรียนการสอนดังกล่าว ได้แก่ แนวความคิด ของปรัชญาพัฒนาการ (Progressivism) โดยมีรากฐานมาจากปรัชญาเดิม คือ ปรัชญาประสบการณ์ นิยม หรือปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ซึ่งมี John Dewey เป็นนักปรัชญาคนสำคัญที่นำความคิด เกี่ยวกับปรัชญามาใช้กับการศึกษาแนวใหม่ ความเชื่อในแนวปรัชญาทัศนะนี้เน้นความสามารถใน การปรับตัวและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคม เชื่อว่าความคิด ความรู้ทั้งหลายเป็นสัจจะหรือความ

จริงที่เกิดจากการปฏิบัติกิจกรรมหรือการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง กิจกรรมหรือการกระทำจะต้องเป็นไปตามกระบวนการที่เหมาะสม ถ้ากระบวนการปฏิบัตินั้นสามารถแก้ปัญหาได้จริง ก็จะได้รับประสบการณ์ที่ถูกต้องเนื่องจากความจริงของโลกเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป้าหมายที่ทำให้เกิดทักษะทางวิชาการซึ่งถือว่าการปฏิบัติได้จริงมาเป็นมาตรฐานในการดำเนินชีวิต เน้นความสามารถในการปรับตัวและแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม เน้นการศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาสังคมส่งเสริมนักเรียนให้สามารถนำความรู้และทักษะไปใช้ปฏิรูปสังคมในอนาคตที่ดี แนวความคิดปรัชญานี้สอดคล้องกับทฤษฎีของนักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม (Humanist)

นักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม (Humanist) มีแนวความคิดว่าจุดมุ่งหมายของการศึกษาคือการที่ศักยภาพของมนุษย์ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ ผู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วย่อมสามารถยังมีชีวิตอยู่ได้ด้วยความรู้สึกรัก นึกคิดที่เปี่ยมไปด้วยความภาคภูมิใจในตนเอง หน้าที่ของโรงเรียนคือทำให้ผู้เรียนได้หันมามองตนเอง สำรวจตนเอง การรู้จักตนเองนี้จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดค่านิยมขึ้น กระบวนการเรียนรู้เป็นไปในลักษณะพึ่งตนเอง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต และหลักสูตรก็คือ มวลประสบการณ์ของชีวิตนั่นเอง นักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยมที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป ได้แก่ โรเจอร์ (Rogers) และมาสโลว์ (Maslow) เป็นต้น

ครุฑ และคณะ (2543 : 5-6) กล่าวถึง โรเจอร์ เป็นผู้ให้กำเนิดทฤษฎีโรเจอร์ ซึ่งเป็นทฤษฎีภายในที่ยึดลักษณะของตัวบุคคลมากกว่าสิ่งแวดล้อม ใช้วิธีทางอ้อม (Nondirective) หรือ “ผู้รับบริการเป็นจุดศูนย์กลาง (Client Centered)” โรเจอร์ และ มาสโลว์ มีแนวคิดตรงกันในเรื่องบูรณาการและศักยภาพของคน ถ้าศักยภาพของคนได้รับการบูรณาการหรือพัฒนาสมบูรณ์อย่างเต็มที่แล้ว คนสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสมบูรณ์ แนวความคิดของทฤษฎีกลุ่มมนุษยนิยมสามารถนำมาใช้กับการเรียนการสอนได้ ดังนี้

1. การเรียนที่ดีจะเกิดขึ้นในบรรยากาศที่อบอุ่น เป็นกันเอง มีความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของการยอมรับซึ่งกันและกัน
2. ครูและนักเรียนร่วมกันกำหนดจุดมุ่งหมายและกิจกรรมการเรียนการสอน
3. นักเรียนเป็นจุดศูนย์กลางการเรียนการสอน ครูเป็นเพียงผู้สนับสนุน ส่งเสริมให้บรรยากาศการเรียนการสอนที่ดี บทบาทของครูเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาและให้คำแนะนำ
4. วิธีการเรียนรู้มีหลายรูปแบบและหลายกิจกรรม แต่ละคนก็เลือกเรียนตามความสนใจ ครูไม่กำหนด กิจกรรมไว้อย่างแน่นอน ครูเป็นผู้กระตุ้นให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี
5. สมรรถภาพของแต่ละบุคคลตลอดจนการแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของนักเรียน เป็นเครื่องมือพิจารณาว่าโรงเรียนนั้นมีคุณภาพมากน้อยเพียงใด

6. สนับสนุนให้มีการประเมินด้วยตนเองบ่อย ๆ กิจกรรมนอกเหนือจากนั้นเป็นเรื่องที่ครูและนักเรียนทำร่วมกัน

7. กระบวนการเรียนการสอนยึดประสบการณ์เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้

ในปี 2533 กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดให้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ มีการใช้หลักการที่ว่า “การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับชีวิตจริงสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียนและท้องถิ่น” มีวิชาเลือกเรียนมากกว่าวิชาบังคับ เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นในวิชาเลือกเหล่านี้เพิ่มขึ้นได้ ในประเทศไทยมีหลักสูตรที่ท้องถิ่นอยู่ 2 แบบ คือ “หลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น” และ “หลักสูตรระดับท้องถิ่น” แต่มีความหมายเดียวกัน

2.3.1 ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่กำหนดให้ผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานได้เรียนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ การจัดประสบการณ์ การเรียนรู้ให้กับผู้เรียนสอดคล้องกับสภาพ (ครุฑชิต และคณะ, 2543 : 3)

กรรมการที่กระทรวงแต่งตั้งและมีกรมวิชาการเป็นผู้ประสานงาน ซึ่งสามารถพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้หลายวิธี เช่น

1. การสร้างรายวิชาเพิ่มเติมในประเภทวิชาเลือก
2. จัดทำคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม ในรายวิชาเลือก
3. ปรับรายละเอียดของเนื้อหาโดยการลดหรือเพิ่มเติมนายละเอียดของเนื้อหาที่กำหนดไว้

ในหลักสูตรแม่บท

4. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือจัดกิจกรรมเสริมในทุกวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท

5. จัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่ เช่น ทำหนังสือเรียน หนังสือเสริมประสบการณ์ เอกสารประกอบการเรียนการสอน แบบฝึกหัด คู่มือครู ฯลฯ

6. ปรับปรุงสื่อการเรียน เลือกใช้สื่อการเรียนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

เมื่อสามารถพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้แล้วก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้จากชีวิตจริงใกล้ตัวในท้องถิ่น เกิดความรู้ความเข้าใจในสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม นิทานพื้นเมือง ศิลปะ อาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของบุคคลในท้องถิ่น ทำให้เกิดความรักและภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง

สนองความอยากรู้อยากเห็น ช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ทันสมัยตลอดเวลา สามารถนำไปใช้ใน ชีวิตจริงและนำไปประกอบอาชีพได้เป็นการส่งเสริมให้มีงานทำ

ในปัจจุบันการทำรายวิชาใหม่เพิ่มขึ้นในท้องถิ่นเป็นเรื่องค่อนข้างยุ่งยาก เพราะต้องขอ อนุมัติจากเขตพื้นที่การศึกษาจึงจะนำไปใช้ได้ เป็นการรวมอำนาจไว้ส่วนกลางมากกว่าการกระจาย อำนาจไปสู่โรงเรียนอย่างแท้จริง หลักสูตรปัจจุบันยังแน่นด้วยวิชาบังคับ จึงควรเปิดกว้างให้ โรงเรียนได้มีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างแท้จริงโดยส่วนกลางควบคุมเฉพาะมาตรฐานการ เรียน การกำกับ ติดตาม ประเมินผล การเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนเท่านั้น

สำนักงานนิเทศและการพัฒนามาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (อ้างใน พัทธา พร, 2542 : 12) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า เป็นหลักสูตรที่ท้องถิ่นเพิ่มขยาย หรือ เพิ่มเติมรายละเอียด เนื้อหาสาระ แผนการสอน กิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่น โคนยึดหลักสูตรแกนกลางเป็นแม่บท ไม่ขัดต่อเจตนารมณ์ และจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลาง คณะกรรมการปฏิรูปหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอน กระทรวงศึกษาธิการ (ม.ป.ป. :53) ได้กล่าวไว้ว่าการพัฒนาในระดับท้องถิ่น หมายถึง การจัดมวลประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งใน ห้องเรียนและนอกห้องเรียนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติตามที่พึง ประสงค์ โดยเน้นการเรียนบนพื้นฐานสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในวิถีชีวิตจริงของ ผู้เรียน ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3.2 ลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่นที่ดี

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ได้เสนอในส่วนที่หลักสูตร ระดับท้องถิ่นควรสนองต่อสภาพและความต้องการของท้องถิ่นว่าหลักสูตรระดับท้องถิ่นที่ดีที่ โรงเรียนจัดทำและพัฒนาขึ้น เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม ตามที่ ปราบกฎจริงในท้องถิ่นนั้น ควรมีเนื้อหาสาระและวัตถุประสงค์จำเป็น 5 ประการคือ

1. เป็นสภาพชีวิต สภาพเศรษฐกิจ และสภาพสังคมจริงของท้องถิ่น
2. เป็นสภาพปัญหา ความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และประชาชนในท้องถิ่น
3. ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญเพื่อพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่น ได้ดีขึ้น
4. ช่วยให้นักเรียนรู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นมีความรักท้องถิ่นและมีส่วนร่วมในการ แก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นให้มีสภาพดีขึ้น
5. ส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการแก่นักเรียนเฉพาะกลุ่มที่มีความต้องการได้รับการ พัฒนาให้มีศักยภาพสูงสุด

2.3.3 องค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร

ท้องถิ่นจะพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการได้ ต่อเมื่อมีข้อมูลเกี่ยวกับสภาพของท้องถิ่น แล้วดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้านต่าง ๆ เหล่านี้ ออกมาให้ได้ว่าการจัดการศึกษาที่ควรเป็นของท้องถิ่นนั้น ๆ (กรมวิชาการ, 2534)

การวิเคราะห์ข้อมูลของท้องถิ่นช่วยทำให้ท้องถิ่นเกิดความมั่นใจในการพัฒนาหลักสูตรว่าเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่นมิใช่เป็นการพัฒนาหลักสูตรตามความอยาก หรือความต้องการของใครคนใดคนหนึ่ง

ท้องถิ่นจะทราบว่าการศึกษาที่ควรจะเป็นสำหรับท้องถิ่นนั้นจะต้องศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1. วิเคราะห์ความต้องการของชุมชน โดยเฉพาะความต้องการเกี่ยวกับการศึกษาของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ว่าชุมชนมีความต้องการ มีความคาดหวังที่จะให้โรงเรียนสอนจัดการเรียนการสอน การบริหารอะไรและอย่างไร
2. วิเคราะห์โอกาสและข้อจำกัด หมายถึง การวิเคราะห์สภาพของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ในแต่ละด้านว่ามีสภาพอย่างไรมีอุปสรรค และมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ในขั้นตอนนี้จะทำให้ทราบได้ว่าชุมชนมีความพร้อมในด้านใด หรือไม่พร้อมในด้านใดมีโอกาหรือความเป็นไปที่จะพัฒนาในเรื่องใดมากที่สุด
3. วิเคราะห์สิ่งที่กระทบถึงโรงเรียน หมายถึงการวิเคราะห์อุดมการณ์ อุดมคติ หรือปรัชญาของโรงเรียนว่าโรงเรียนกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนไว้อย่างไร
4. วิเคราะห์จุดเด่นจุดด้อย หมายถึง การวิเคราะห์สภาพของโรงเรียนว่ามีความพร้อมในด้านใด หรือไม่พร้อมในด้านบ้าง

ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทั้ง 4 ด้านจะช่วยทำให้ท้องถิ่นกำหนดแผนยุทธศาสตร์ได้ว่าการศึกษาที่ควรจะเป็นของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

หลังจากท้องถิ่นได้เนินการตามยุทธศาสตร์จนทำให้เห็นภาพของงานพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นตลอดแนวแล้วที่ ท้องถิ่นจะต้องวางแผนในการปฏิบัติงานพัฒนาหลักสูตรต่อไปโดยการวิเคราะห์หลักสูตรที่ใช้อยู่ว่าได้มีการกำหนดเรื่องที่ท้องถิ่นควรพัฒนานั้นไว้แล้วหรือไม่อย่างไรบ้างมากน้อยเพียงใด แล้วจึงลงมือพัฒนาหลักสูตรตามลักษณะต่าง ๆ ต่อไป

การดำเนินการพัฒนาหลักสูตรตามแผนยุทธศาสตร์และปฏิบัติตามแผนการปฏิบัติเร กจะ ช่วยทำให้ท้องถิ่นมีความมั่นใจในการพัฒนาหลักสูตรว่าเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

2.3.4 จุดเน้นของหลักสูตรท้องถิ่น

นิกม (2545 : 90) ได้กล่าวว่า การจัดทำและพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ให้สอดคล้อง อำนวยประโยชน์ต่อนักเรียนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจ สังคม นั้นควรมีจุดเน้น สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เนื้อหาสาระอันเป็นเรื่องราวของท้องถิ่นที่จะกำหนดให้ นักเรียนได้เรียนรู้ควรเจาะลึก และมากพอที่จะช่วยให้มีความรู้ความเข้าใจจนสามารถแก้ปัญหา และพัฒนาความเป็นอยู่ สุขภาพ เศรษฐกิจ สังคมของตนและท้องถิ่นให้ดีขึ้นได้ทั้งช่วยให้มีความรักถิ่นและไม่คิดอพยพหลบหนีไป จากบ้านเกิด
2. กระบวนการเรียนการสอน เปิดโอกาสให้นักเรียนออกไปเรียนรู้ชีวิตจริงในท้องถิ่น เพื่อให้มีประสบการณ์ตรง ได้สัมผัสได้กระทำจริง และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น
3. การเรียนการสอนมุ่งใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเข้ามาช่วยอย่างใกล้ชิด เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้) ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น (โรงงาน สถานประกอบการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น) ทรัพยากรมนุษย์ (ปราชญ์ชาวบ้าน / วิทยากรท้องถิ่น ผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ) ตลอดจนกิจกรรม / โครงการตามแผนพัฒนาท้องถิ่นด้วย

2.3.5 ประโยชน์และความจำเป็นของหลักสูตรท้องถิ่น

การจัดการศึกษาที่ผ่านมา เป็นการติดตามแนวทางของประเทศที่พัฒนาแล้วเป็นส่วน ใหญ่วิชาความรู้ต่าง ๆ ที่จัดให้เรียนกันนั้นจึงค่อยข้างโน้มเอียงไปในลักษณะที่เอื้ออำนวยแก่การ ดำรงชีวิตในสังคมชุมชนเมื่อโดยยังมีการประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพการดำรงชีวิตในชุมชน ก่อนข้างน้อย ประกอบกับเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจนท้องถิ่นและชุมชน ปรับตัวตามไม่ทันบังเกิดผลเป็นปัญหาชุมชนชนบท ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สภาพสังคม และ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปในเชิงลบค่อนข้างมาก ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวน่าจะผ่อนคลายลงบ้างหากมีความคำนึงถึงสภาพปัญหาและความต้องการเฉพาะของแต่ละ ท้องถิ่น และมีกระบวนการพัฒนาที่เฉพาะเจาะจงสำหรับแต่ละท้องถิ่น และหากยังเปิดโอกาสให้ ท้องถิ่นมีส่วนร่วมกันกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นของคนด้วยแล้ว ก็ยังจะ สามารถแก้ปัญหาได้ และตรงตามความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น

ในส่วนของจัดการศึกษา นับเป็นนิมิตหมายที่ดีที่หลักสูตรประถมศึกษาและ มัธยมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533) ได้ให้โอกาสท้องถิ่นสามารถ พัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องเหมาะสมกับกับสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละท้องถิ่น

สามารถพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละท้องถิ่น โดยท้องถิ่นสามารถปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเนื้อหารายละเอียด กระบวนการเรียนการสอนเอกสาร หนังสือ และสื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะและ ประสบการณ์ในการ ในการนำไปพัฒนาการดำเนินชีวิตของตนเองและครอบครัว ตลอดจนการ พัฒนาชุมชนอันจะมีผลต่อความเจริญ ก้าวหน้าของสังคมและประเทศชาติได้อย่างดีที่สุด

2.4 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

2.4.1 ความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

เป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นคือ ให้สอดคล้องกับความต้องการของ ท้องถิ่น คือการให้ผู้เรียน ได้เรียนบนพื้นฐานของสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่มีอยู่ใน ท้องถิ่นของตนเอง

ความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้นเกิดมาจากความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น ที่มีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกัน ทำให้หลักสูตรระดับชาติไม่สามารถตอบสนองความต้องการ ตาม สภาพของท้องถิ่นได้เท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องมีการนำเอาหลักสูตรระดับชาติมาปรับปรุงให้ เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้น

กชกร (2547 : 39) กล่าวว่าความตั้งใจในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นคือการเชื่อมโยง กระบวนการจัดการเรียนรู้ใน โรงเรียนกับวิถีชีวิตชุมชน ให้นักเรียนมีความรักและผูกพันกับท้องถิ่น ที่ตัวเองอาศัยอยู่ แต่บางโรงเรียนก็ได้ทำให้ความตั้งใจของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นบิดเบี้ยว ออกไป กลับกลายเป็นมุ่งเน้นที่ผลผลิตที่มีมูลค่า สามารถมองเห็นหรือจับต้องได้แทน นอกจากนั้น นักเรียนส่วนใหญ่ก็ยังไม่สามารถเล่าเรื่องราวความเป็นมาของเรื่องที่ตนเองเรียน ได้

2.4.2 ลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่ดี

นิคม (2545 : 121) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่ดี ดังนี้

1. มีเนื้อหาสาระสอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่น
2. มีวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระที่ชี้ให้เห็นปัญหา ความต้องการของบุคคลในท้องถิ่น

3. มีเนื้อหาสาระที่ส่งเสริมความสนใจ เอาใจใส่ต่อการอนุรักษ์ ใ้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดิงงามของท้องถิ่น
4. เนื้อหาสาระสัมพันธ์สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น แผนพัฒนาและแนวโน้มของการพัฒนาท้องถิ่น ใช้แหล่งวิทยาการของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอน
5. มีวัตถุประสงค์จะให้ผู้เรียน ได้ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจและสังคมท้องถิ่น
6. มีวัตถุประสงค์จะให้ผู้เรียนรู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นของตน รักท้องถิ่นต้องการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นทั้งในด้านสุขภาพอนามัย เศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ความต้องการชุมชน อาชีพของชุมชนและท้องถิ่น
7. จัดให้ความรู้วิทยาศาสตร์แก่นักเรียน มุ่งผสมผสานความรู้กับการดำเนินชีวิตจริงของสังคมในท้องถิ่น

2.4.3 วิธีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

- สงบ (2542 : 6) กล่าวถึงวิธีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ 6 วิธี คือ
1. สร้างรายวิชาเพิ่มเติมในประเภทวิชาเลือก
  2. จัดทำคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม ใช้มากกับระดับประถมศึกษาที่กำหนดวิชาในลักษณะ “กลุ่มประสบการณ์พิเศษ” และ “กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ”
  3. ปรับรายละเอียดของเนื้อหา โดยการลดหรือเพิ่มรายละเอียดของเนื้อหาในทุกประเภทของวิชา ไม่ว่าจะเป็นวิชาบังคับหรือวิชาเลือกที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
  4. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริมในทุกวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
  5. จัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่ เช่น ทำหนังสือเรียน หนังสือเสริมประสบการณ์ เอกสารประกอบการเรียนการสอน แบบฝึกหัด คู่มือครู ฯลฯ ใช้กับวิชาที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรแม่บทหรือใช้กับวิชาที่จัดขึ้นใหม่
  6. ปรับปรุงสื่อการเรียน เลือกใช้สื่อการเรียน โดยการปรับปรุงสื่อที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมกับท้องถิ่น หรือเลือกใช้สื่อต่าง ๆ ในท้องถิ่นหรือเลือกใช้กับสื่อต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

รุจิรี (2545: 61-64) กล่าวถึงรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร “Taba’s Invented Model” ว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรตามแนวคิดของ Hilda Taba ว่ามี 8 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 วิจัยความต้องการ

ทาบาคือเชื่อว่า การพัฒนาหลักสูตรควรเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลของชุมชนและโรงเรียน ซึ่งอาจเป็นทั้งความต้องการที่มีอยู่เดิมผสมผสานเข้ากับความต้องการใหม่ และสรุปเป็นความเห็นเกี่ยวกับความต้องการของท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดจุดประสงค์เฉพาะ

หลังจากได้ข้อมูลความต้องการในขั้นตอนแรกแล้ว จึงนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ ซึ่งทาบาสอนแนะว่า วัตถุประสงค์ควรจะเป็น

- 1) ความคิดรวบยอด (Concept) ที่จะต้องเรียน
- 2) เจตคติที่ควรจะเป็น
- 3) วิธีคิดที่จะได้รับการเสนอแนะ
- 4) อุปนิสัยและทักษะที่ควรจะรอบรู้

จุดประสงค์ที่กำหนดในขั้นตอนนี้ ควรจะเป็นพื้นฐานในการสอนของครู ทาบาคือเชื่อว่า ความหลากหลายของความรู้ที่ได้รับจะไม่สมบูรณ์เลยทีเดียว และถ้ายังเพิ่มพูนความรู้มากขึ้นเท่าใด จุดประสงค์ก็จะแจ่มชัดมากขึ้น โรงเรียนควรหลีกเลี่ยงระยะเวลาที่ยาวนานในการกำหนดวัตถุประสงค์ และควรมีการปรับปรุงอยู่เสมอ

ขั้นตอนที่ 3 การเลือกเนื้อหา

เริ่มจากการเลือกหัวข้อของเนื้อหา หัวข้อแต่ละข้อควรกำหนดทิศทางไว้อย่างชัดเจน เหตุผลในการเลือกหัวข้อจะมีผลโดยตรงต่อการกำหนดทิศทางเนื้อหา ซึ่งควรมีหลักการสนับสนุน คำถามที่ว่า จะให้นักเรียนอายุเท่านี้รอบรู้ในระดับไหน หัวข้อในเนื้อหาใดช่วยกระตุ้นให้นักเรียนสนใจเรียน คำถามเหล่านี้จำเป็นต้องคำนึงถึงในการวางแผนพัฒนาหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 4 จัดระบบเนื้อหา

การจัดระบบเนื้อหาควรเริ่มจากหัวข้อง่าย ๆ เพื่อนำไปสู่หัวข้อที่ลึกซึ้งขึ้น การดำเนินการจะสำเร็จได้ ถ้านักพัฒนาหลักสูตรเข้าใจกิจกรรมที่ผู้เรียนต้องการ และพัฒนาการขยายผลออกไปได้อย่างเหมาะสม

ขั้นตอนที่ 5-6 การเลือกและการจัดกิจกรรม

การรอบรู้ในเนื้อหาเป็นเพียงเป้าหมายหนึ่งของการสอน แต่จุดมุ่งหมายอื่น ๆ ยังไม่อาจบรรลุได้ถ้าขาดการจัดกิจกรรม ดังนั้นจุดหมายทั้งหมดยกเว้นระดับต่ำสุดจึงต้องสร้างให้เกิดร่วมกัน โดยคำนึงถึงระดับพัฒนาการของนักเรียน

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผล

โดยที่จริงแล้วควรมีการประเมินผลหน่วยการเรียนรู้เป็นระยะ ๆ การประเมินควรประเมินกระบวนการ ประเมินวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน รวมถึงควรมีการประเมินความพึงพอใจของนักเรียนด้วย

ขั้นตอนที่ 8 การตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตร

เป็นการตรวจสอบว่าเค้าโครงเนื้อหาสอดคล้องกับแนวคิดในภาพรวมหรือไม่ กิจกรรมการสอนเปิดโอกาสให้นักเรียนเชื่อมโยงความคิดให้กว้างออกไปหรือไม่ ลำดับขั้นตอนของเนื้อหาเป็นไปอย่างราบรื่นหรือไม่ ความสมดุลระหว่างการเขียนและการเสนอผลงานปากเปล่าเป็นอย่างไร การจัดการองค์การยึดหยุ่นเพียงใด นักเรียนมีความรู้สึกสบายใจที่จะแสดงออกโดยการพูดหรือการกระทำหรือไม่ บทเรียนเหมาะสมกับบรรยากาศในโรงเรียนหรือไม่

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น ได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความคิดเห็นไว้ดังเช่น สงัด (2532 : 107) กล่าวถึงรูปแบบการจัดหลักสูตรที่เรียกว่า “รูปแบบการปฏิบัติการจากเบื้องล่าง” (The Grass Roots Model) ไว้ว่า การจัดทำหลักสูตร ในลักษณะของการปฏิบัติการจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนนี้มาจากความเชื่อพื้นฐานที่ว่า การพัฒนาหลักสูตรจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าหากครูผู้ใช้หลักสูตรได้มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังสมควรจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนผู้ปกครอง ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรด้วยเช่นเดียวกัน

พะยอม (2533 : 35-38) ได้เสนอกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. การศึกษา สำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูล ข้อเสนอของท้องถิ่นเพื่อการศึกษา

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น

ทรัพยากรมนุษย์

สภาพปัญหาความต้องการในท้องถิ่น

แผนพัฒนาท้องถิ่น

สภาพการจัดการศึกษา โดยเฉพาะในด้านครู อาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา

สภาพปัญหาความต้องการ และสภาพทั่วไปของนักเรียน ผู้ปกครอง ประชาชน

2. การวิเคราะห์

ความสำคัญของรายวิชาหรือเนื้อหา นั้น ๆ

- 1) ปัญหา ความต้องการ
  - 2) แผนพัฒนาท้องถิ่น
  - 3) แนวโน้มความเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงทางสภาพเศรษฐกิจและสังคม
- ปัจจัยสนับสนุนเกื้อหนุน

- 1) ทรัพยากรธรรมชาติ
- 2) ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น
- 3) ทรัพยากรมนุษย์
- 4) สภาพการจัดการศึกษา โดยเฉพาะบุคลากรทางการศึกษา

3. การกำหนดความเหมาะสมกับนักเรียน

วัตถุประสงค์

วัยของนักเรียน

ความยากง่าย

ความมากน้อยของเนื้อหาสาระ

ความจำเป็น ความต้องการ ความถนัด ความสามารถของนักเรียน

ความต้องการของผู้ปกครอง ท้องถิ่น และชาติบ้านเมือง

4. การกำหนดความเหมาะสมกับระดับชั้นเรียน

ลำดับและความต่อเนื่องกับรายวิชาต่าง ๆ หรือเนื้อหาสาระในกลุ่มวิชาเดียวกัน

ความสอดคล้อง ความสัมพันธ์กับรายวิชาต่าง ๆ หรือเนื้อหาสาระในในกลุ่มวิชาอื่น

ลำดับและความต่อเนื่องกับรายวิชา หรือเนื้อหาสาระในชั้นต้น

ลำดับความต่อเนื่อง และความเป็นมาพื้นฐานสำหรับรายวิชาหรือเนื้อหาสาระในชั้นที่สูงขึ้น

น้ำหนัก ความสำคัญ คุณค่า ความยากง่ายและปริมาณ

5. การกำหนดความคิดรวบยอดหรือความคิดหลัก หรือผลรวมที่นักเรียนจะได้รับ เมื่อเรียนรายวิชาหรือเนื้อหาสาระนั้นแล้ว

6. การร่าง “รายวิชา.....” หรือ “เรื่องและเนื้อหาสาระ”

แนวทางกระบวนการเรียนการสอน

เนื้อหาสาระ

วัตถุประสงค์เฉพาะของรายวิชา

รหัสประจำรายวิชา ในกลุ่มวิชา

7. การวิเคราะห์ ทบทวน ร่าง “รายวิชา....” หรือ “เรื่องและเนื้อหาสาระ ” โดย
เปรียบเทียบ ทบทวนหลักการข้อ 1 ถึงข้อ 6

8. การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในกระบวนการการเรียนการสอนรายวิชานั้น

ครู อาจารย์ ผู้สอน

วิทยากรภายนอก

สถานประกอบการ

อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้

เวลา

สภาพแวดล้อม ข้ออุปสรรค ข้อจำกัด ปัจจัยสนับสนุนส่งเสริม

9. การคำนึงถึงและการจัดสร้างปัจจัยองค์ประกอบเกื้อหนุนกระบวนการสอนรายวิชา
นั้น

หนังสือเรียน สื่อ แนวการสอน

เทคนิคการสอน กระบวนการเรียน

การแนะแนว

การวิจัย

การวัดผล

ข้อมูล ข้อเสนอแนะเสริม

กรณีพิเศษ

10. การนำร่าง “รายวิชา.....” หรือ “เรื่องและเนื้อหาสาระ ” ไปทดสอบ ทดลองหรือนำ
ร่างเพื่อการปรับปรุงพัฒนาให้เกิดความสมบูรณ์ และเหมาะสม

จากการศึกษาเอกสารกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น จะเห็นได้ว่า
กระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จะเริ่มต้นด้วยการตั้งคณะกรรมการ ดำเนินการตาม
หน้าที่และกระบวนการ จากเบื้องล่างสู่เบื้องบน คือ จากความต้องการและปัญหาของท้องถิ่นโดยให้
บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น โรงเรียน ผู้เรียน ครูผู้สอน ผู้ปกครองและผู้มีหน้าที่
เกี่ยวข้องกับการศึกษาอื่น ๆ มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และการจัดทำหลักสูตร
ท้องถิ่นนั้นควรที่จะมีความสัมพันธ์กับหลักสูตรแม่บทระดับชาติด้วย

2.5 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม

ในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาหรือการเรียนการสอนนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีประเด็นสำคัญ ๆ คือ

2.5.1 ความหมายของชุมชน

คำว่า “ชุมชน” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Community มีนักวิชาการได้ให้คำนิยามไว้พอสังเขปดังต่อไปนี้

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณหรือท้องถิ่นเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมหรือมีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ คล้าย ๆ กัน

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2539)

สำหรับนักสังคมวิทยาแล้วเรื่องความสนใจของคนและผลประโยชน์ร่วมกันของคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน นับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนและสามารถนำไปใช้ได้ทั้งในความหมายของชุมชนในทุกลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนและสามารถนำไปใช้ได้ทั้งในความหมายของชุมชนในทุกลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนชนบทหรือชุมชนเขตเมือง นักวิชาการบางท่านไม่นิยมการเน้นเรื่องพื้นที่หรืออาณาเขตของชุมชน โดยให้เหตุผลว่า ในปัจจุบันนี้เขตเมืองได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วและการที่จะแยกหรือพูดถึงชุมชนชนบทและชุมชนเมืองก็ยากกว่า ประชาชนบางคนเป็นสมาชิกอาศัยอยู่ในชุมชนหนึ่ง แต่มีกิจกรรมในทางเศรษฐกิจหรือต้องประกอบอาชีพในอีกชุมชนหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศ (2537 : 20) ที่ได้ให้นิยามของคำว่าชุมชนว่า หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกันมีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และมีการจัดการ

จากความหมายต่าง ๆ ที่นักวิชาการได้ให้คำนิยามไว้นั้นจะพบว่าขอบเขตความหมายของคำว่า “ชุมชน” ค่อนข้างกว้าง ซึ่งอาจหมายถึง กลุ่มคนที่อยู่รวมกันในพื้นที่ขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ เช่น หมู่บ้าน จังหวัด เป็นต้น หรือกลุ่มคนที่ไม่ได้รวมตัวกันในพื้นที่ แต่สมาชิกมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความสนใจในเรื่องเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และมีกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่าชุมชนต้องมีส่วนประกอบดังนี้

1. ประชาชนหรือคน
2. ความสนใจหรือมีแนวในการปฏิบัติคล้ายหรือเหมือนกัน

3. ความสัมพันธ์ของสมาชิกที่ผูกพันให้อยู่ร่วมกันและเป็นพวกเดียวกัน
4. มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันหรือมีกิจกรรมร่วมกัน

2.5.2 บทบาทของชุมชนต่อโรงเรียน

จากการที่โรงเรียนเป็นสถาบันของชุมชน ตั้งขึ้นโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยตรงชุมชนจึงควรมีบทบาทต่อโรงเรียนคือ (สุวัฒน์, 2524 : 40 – 51)

1. บทบาทของชุมชนในการกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และยุทธศาสตร์ของโรงเรียน ชุมชนควรมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง และเป้าหมายของโรงเรียน ซึ่งระดับของการมีส่วนร่วมในเรื่องนี้มี 3 ระดับคือ ระดับที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการให้และ / หรือเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ และกำหนดทิศทางและเป้าหมายของโรงเรียน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลในชุมชนที่โรงเรียนนั้น ๆ ตั้งอยู่ ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และตีความหมายของข้อมูลที่รวบรวมได้ ซึ่งอาจเป็นสมาชิกเพียงบางกลุ่มบางคนที่มีความรู้ ความเข้าใจต่อปัญหาที่โรงเรียนต้องการเท่านั้นมาเป็นผู้ช่วยวิเคราะห์ และเสนอแนะทางเลือกให้ ระดับที่สาม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่า โรงเรียนจะดำเนินการในรูปแบบไหนเพื่อเป็นแนวปฏิบัติแก่ครูและผู้บริหาร การมีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าวมานี้ อาจดำเนินในลักษณะเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการ หมายถึง การให้ข้อมูล การพูดคุย การเสนอแนวคิดต่าง ๆ ไป เกี่ยวกับการดำเนินงานโรงเรียน โดยเสนอผ่านสื่อมวลชนในท้องถิ่น ผ่านครูหรือผู้บริหารโรงเรียน ผ่านสมาชิกของชุมชนเป็นกรรมการบริหารสถานศึกษาหรือที่ปรึกษา ซึ่งจะให้ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และเสนอแนะแนวทางปฏิบัติต่อโรงเรียนโดยตรง ในขณะที่เดียวกันก็สามารถติดตามให้โรงเรียนดำเนินการตามข้อเสนอแนะเหล่านั้นด้วย

2. บทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีชุมชนมีบทบาทแต่เพียงผู้สนับสนุนการจัดการศึกษาเท่านั้น เช่น ด้านทุนทรัพย์ เป็นต้น แต่การจัดการเรียนการสอนและการบริหารการศึกษาทั้งหมดอยู่ในความควบคุมของรัฐเพียงฝ่ายเดียวซึ่งทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย เช่น ปัญหาคนตกงาน ปัญหาด้านศีลธรรมจรรยา เป็นต้น จึงทำให้เกิดกระแสคืนการศึกษาสู่ชุมชนในปัจจุบัน ดังนั้น ชุมชนควรกลับเข้ามามีบทบาทในการบริหารและจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และตอบสนองความต้องการของตนเองโดย (1) มีบทบาทเป็นผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ (2) บทบาทการบริหารและจัดการศึกษาในโรงเรียน โดยเข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการบริหารและจัด

การศึกษาร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับหลักสูตร และได้ก็ยอมรับอย่างเป็นทางการจากโรงเรียน โดยอาศัยระเบียบและคำสั่งของทางราชการเข้ามารองรับ หรือเข้ามาเป็นคณะกรรมการหรือ คณะทำงานอื่น ๆ ได้อีกตามความจำเป็น กระแสความคิดที่กล่าวนี้ส่งผลให้ชุมชนได้เข้ามามี บทบาทในการจัดการการศึกษาร่วมกับโรงเรียน นับตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์กับการศึกษาในระบบมากขึ้น

3. บทบาทของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น ในท้องถิ่นหรือชุมชนแต่ละแห่งย่อมมีปราชญ์หรือผู้รู้ในท้องถิ่นซึ่ง สามารถช่วยพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามข้อกำหนดใน โครงสร้างของหลักสูตรได้ ทั้งนี้เพื่อให้ นักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นตน เรียนรู้สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมใน ท้องถิ่น ตลอดจนสามารถแก้ปัญหา พัฒนาชีวิตของตนเอง ครอบครัวและสังคมได้ ความรู้ ดังกล่าวสามารถหาได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมไว้และได้ถ่ายทอดกันมาในแต่ละสมัย ดังนั้น ปราชญ์หรือผู้รู้ในท้องถิ่นจึงควรมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นกับ โรงเรียนหรือหน่วยงานในท้องถิ่น วางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน และ ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตให้แก่นักเรียน

4. บทบาทของชุมชนในการเป็นแหล่งทรัพยากรแก่โรงเรียน ชุมชนแต่ละแห่งมี ทรัพยากรต่าง ๆ มากมายซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษา ทำให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรง สามารถนำสิ่งที่เรียนมาใช้ประโยชน์ในชีวิตได้จริง รู้จักเข้าใจชุมชนของตนมากขึ้น เห็นคุณค่าและ เข้าใจสิ่งแวดล้อมของตน ซึ่งจะทำให้นักเรียนมีความต้องการและให้ความร่วมมือที่จะให้ชุมชน ของตนมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทรัพยากรชุมชนสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ (สุวัฒน์, 2524 : 66 – 80)

ก. ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ธรรมชาติทั้งหลายในชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนอาจ แตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะภูมิประเทศ เช่น ดิน ไม้ ดิน หิน แร่ เป็นต้น

ข. ทรัพยากรทางสังคมของมนุษย์ ได้แก่ (1) บุคคล ซึ่งภายในชุมชนจะมีสมาชิก ประเภทต่าง ๆ ที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ (2) สิ่งที่มีมนุษย์สร้าง ขึ้นจัดทำขึ้น ซึ่งได้แก่ อาคารสถานที่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ และ (3) สิ่งที่เป็นระเบียบ แบบแผน ประเพณี วัฒนธรรม การปกครอง การเมือง ระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนอาชีพ ความ เป็นอยู่ของประชาชน

ในทรัพยากรชุมชนมาใช้ประโยชน์ต่อการศึกษาภายในโรงเรียนนั้น สามารถดำเนินการ

ได้โดยนำทรัพยากรชุมชนเข้ามาในห้องเรียน เช่น หิน แร่ ใบไม้ หรือเชิญผู้รู้ในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากรในชั้นเรียน เป็นต้น นอกจากนี้ยังสามารถดำเนินการโดยพานักเรียนออกไปศึกษาหรือสัมผัสกับทรัพยากรชุมชน หรือแหล่งความรู้โดยตรง เช่น พานักเรียนไปสัมผัสกับผู้รู้ในชุมชนเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน พานักเรียนไปศึกษาป่าไม้ ภูเขา พิพิธภัณฑสถานของชุมชน พานักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานในแหล่งสถานประกอบการของชุมชน เป็นต้น

5. บทบาทของชุมชนในการช่วยเหลือสนับสนุนชุมชน โรงเรียนในด้านต่าง ๆ
โรงเรียนเป็นสถาบันศึกษาของชุมชน โรงเรียนไม่สามารถตั้งอยู่อย่างเอกเทศโดยไม่มีการสัมพันธ์กับชุมชน โรงเรียนต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนช่วยเหลือจากชุมชน ทั้งในเรื่องการเงิน วัสดุ อุปกรณ์และสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ตลอดจนแรงกาย แรงใจ จากคนในชุมชนนั้นด้วย เนื่องจากลำพังเงินงบประมาณหรือเงินช่วยเหลือจากรัฐ ไม่สามารถที่จะดำเนินงานในโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้าไปด้วยดีได้

2.5.3 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

การจัดหรือพัฒนาการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น การมีส่วนร่วม ของชุมชนเป็นกระบวนการที่สำคัญ การมีส่วนร่วมในที่นี้หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการคิดและตัดสินใจว่าจะทำอะไร การวางแผนว่าจะทำด้วยวิธีอย่างไร การร่วมมือปฏิบัติการตามที่ตัดสินใจ และวางแผนและการประเมินผลในการดำเนินงานหรือโครงการที่นำมา ตลอดจนการแบ่งปันหรือรับผลประโยชน์อันเกิดจากงานหรือโครงการที่ร่วมกันทำนั้นๆ มีส่วนร่วมหรือการกระทำร่วมกันของบุคคลในกระบวนการพัฒนานั้นมี 2 ลักษณะคือ (ประพันธ์, 2534 : 17)

1. การมีส่วนร่วมเป็นมรรค (Participation as a means) หมายถึงการมีส่วนร่วมเป็นมรรควิธีของการนำเอาทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน ไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาที่วางไว้ก่อน

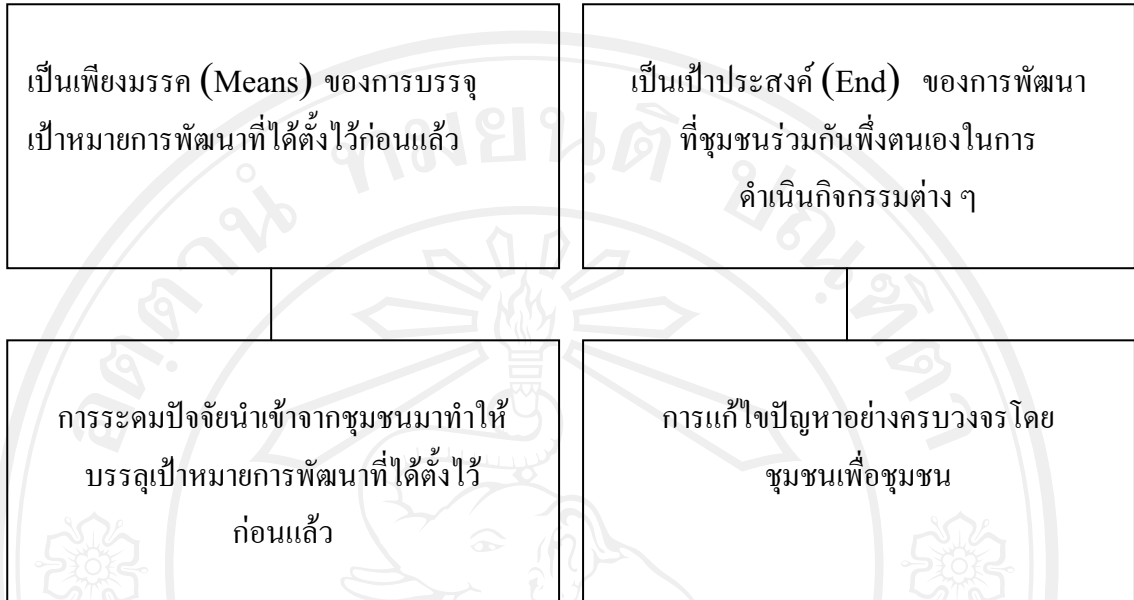
2. การมีส่วนร่วมเป็นเป้าประสงค์ (Participation as an end) หมายถึง เป้าประสงค์ที่ทำให้ประชาชนทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เป็นการรวมกลุ่มบุคคลที่มีความสามารถและมีศักยภาพในกระบวนการแก้ไขปัญหาและร่วมทำกิจกรรม ซึ่งมีความสำคัญยิ่งกว่าผลลัพธ์ที่ได้จาก

การกระทำนั้น แม้โครงการจะสิ้นสุดลงแล้วก็ตามแต่การมีส่วนร่วมก็ยังคงอยู่ตลอดไป ทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างถาวรและยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบมรรค (Participation as a means) เปรียบเสมือนเรือที่ต้องหาคนลากจูง คนที่ลากจูงตั้งเป้าหมายไว้และจูงให้ชุมชนมีส่วนร่วม ส่วนการมีส่วนร่วมของชุมชนแบบเป็นเป้าประสงค์ (Participation as an end) เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ร่วมกันตั้งเป้าประสงค์ไว้ เปรียบเสมือนเรือที่ไม่ต้องมีการลากจูง เป็นการมีส่วนร่วมแบบยั่งยืน (Sustainable) แต่จากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่า ชุมชนยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าที่ควร ลักษณะของการมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นรูปแบบที่หนึ่งคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบมรรค กล่าวคือ มีการตั้งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการพัฒนาโรงเรียนหรือการศึกษาไว้ก่อนแล้วจึงระดมปัจจัยนำเข้า เช่น ความคิดเห็นของชุมชน เงิน วัสดุ แรงงาน เวลา เป็นต้น (ปรัชญา, 2528 : 11 – 12) จากชุมชนมาทำให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ก่อน ชุมชนจึงเพียงสนับสนุนให้ความร่วมมือหรือปฏิบัติตามความต้องการของโรงเรียนเท่านั้น ซึ่งผลกระทบของการขาดการมีส่วนร่วมในระดับที่เหมาะสม ทำให้การศึกษาเป็นสิ่งที่แปลกแยกไปจากชุมชนความคาดหวังที่ชุมชนมีต่อโรงเรียนกับสิ่งที่โรงเรียนปฏิบัติมีความแตกต่างกัน ประชาชนไม่รู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของ และไม่รู้สึกรู้สึกว่าต้องรับผิดชอบต่อการดำเนินงานของโรงเรียน ส่งผลต่อการขาดโอกาสในการระดมสรรพกำลังในชุมชนที่จะนำมาใช้ดำเนินงานทางการศึกษาให้มีคุณภาพสูงขึ้น และชุมชนเองก็ขาดโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาจากโรงเรียนซึ่งเป็นแหล่งรวมของบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนาการศึกษานั้น “การมีส่วนร่วมของชุมชน” ควรเป็นรูปแบบที่สอง ดังนั้น จึงควรมีการผลักดันให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง (Active Participation) ในการพัฒนาหรือจัดการศึกษา โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหาและแผนการพัฒนาหรือจัดทำหลักสูตร เพื่อให้คนในชุมชนยอมรับแผนงานดังกล่าว และต้องให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นหรือชุมชนด้วยเพื่อมุ่งหวังที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

รูปแบบที่ 1 รูปแบบที่ 2

แผนภูมิที่ 1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา

(ที่มา : ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ประพันธ์, 2534 : 36))

2.5.4 รูปแบบความร่วมมือของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

รูปแบบความร่วมมือของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน สามารถ
จำแนกได้ 2 เรื่องคือ หลักสูตรการจัดกระบวนการเรียนรู้ (สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,
2539 ข: 4 – 12 ; 4 – 12 ; 2541 : 37 – 51)

1) รูปแบบความร่วมมือของโรงเรียนกับชุมชนในแนวทาง “การพัฒนาหลักสูตร
ท้องถิ่น” ซึ่งมี 3 แบบ คือ

1.1 หลักสูตรท้องถิ่นแบบกระแสหลัก หมายถึง หลักสูตรที่โรงเรียนจะเป็นผู้พัฒนา
หรือเขียน โดยไปสำรวจว่าในชุมชนหรือในเขตบริการของโรงเรียน มีชาวบ้านที่ผู้มีความรู้
ที่เห็นและในเรื่องอะไร เช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์เก่งเรื่องวนเกษตร ครูต้องไปสำรวจ ไปศึกษาจากผู้ใหญ่
วิบูลย์ แล้วนำมาเขียนเป็นหลักสูตร แผนการสอนหรือ คู่มือ จากนั้นครูทำหน้าที่เป็นผู้สอน
นักเรียนเอง และ/หรือเชิญผู้รู้ท่านนั้นมาสอนนักเรียนในโรงเรียน หรือพานักเรียนไปเรียนที่บ้าน
ของผู้รู้ในท้องถิ่น หลักสูตรท้องถิ่นแบบนี้เป็นการพัฒนาตามแบบที่กรมวิชาการได้เสนอเป็น
แนวทางไว้แก่โรงเรียนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จึงเรียกหลักสูตรท้องถิ่นนี้ว่า
หลักสูตรท้องถิ่นแบบกระแสหลัก

1.2 หลักสูตรท้องถิ่นแบบอุตรดิตถ์ เป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่ดำเนินการในจังหวัดอุตรดิตถ์ กล่าวคือ ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดอุตรดิตถ์ประกาศให้โรงเรียนในจังหวัดอุตรดิตถ์ทั้งหมด 50 โรงเรียน ทำหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมาซึ่งจะไม่เหมือนกัน โดยทั้ง 50 โรงเรียนจะเป็นแกนนำในการผลักดันให้กิจกรรมของโรงเรียนออกไปสู่ชุมชน แล้วดึงชุมชนเข้ามาร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน ดังจะเห็นได้จากประสบการณ์สหกรณ์ข้างถนนของโรงเรียนบ้านหนองกลาย อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็น 1 ใน 50 โรงเรียนที่อยู่ในโครงการ พ่อแม่ผู้ปกครองของนักเรียนเอาผลิตผลที่ตนเองทำ เช่น ผลิตผลทางการเกษตร หัตถกรรม เป็นต้น มาขายตามแผงหน้าโรงเรียน ซึ่งต่อมาจัดเป็นชมรมสหกรณ์ข้างถนน เพื่อเป็นการช่วยเหลือทางการส่งเสริมอาชีพและทำให้สมาชิกซึ่งก็คือพ่อแม่ผู้ปกครองของนักเรียนในโรงเรียนก็เริ่มตั้งกิจกรรมออมทรัพย์ขึ้น ผู้ปกครองเริ่มมีกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชน แล้วเป็นการผลักดันของโรงเรียน ความคิดนี้คล้าย ๆ กับโรงเรียนชุมชน คือ โรงเรียนเป็นตัวเคลื่อนนำออกไปสู่ชุมชน

1.3 หลักสูตรท้องถิ่นแบบสงขลา คือ การให้โรงเรียนกับชุมชนซึ่งต่างก็มีความเข้มแข็ง (แต่มีจุดแข็งกันคนละด้าน) สามารถเชื่อมถึงกันได้โดยการเรียนรู้ เช่น มานั่งคุยกันพัฒนาหลักสูตรด้วยกัน มาทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ ให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ แ ละครูได้เรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันไปด้วย โดยที่ไม่มีใครเป็นฝ่ายนำ แต่ร่วมมือกัน ซึ่งหลักสูตรในลักษณะนี้ดำเนินการที่จังหวัดสงขลาจึงเรียกว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบสงขลา

2) รูปแบบความร่วมมือของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดกระบวนการเรียนรู้ซึ่งมี 3 รูปแบบ คือ

2.1 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็ก เป็นผลจากการที่โรงเรียนพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในแบบกระแสหลักที่ได้กล่าวมาข้างต้น จากนั้นนำสู่กระบวนการเรียนการสอน โดยนำนักเรียนไปเรียนที่บ้านของวิทยากรหรือผู้รู้ในท้องถิ่น และ / หรือให้วิทยากรมาสอนที่โรงเรียนแล้วประเมินผลทางการศึกษา โดยอาจเป็นวิทยากรท้องถิ่นหรือโดยครูที่ดำเนินการผลจากความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจะดำเนินการเพื่อเด็ก และส่วนใหญ่ทำอยู่ในโรงเรียน เป้าหมายคือเด็กและหลักสูตรท้องถิ่นเป็นสำคัญ ไม่ถึงชาวบ้านหรือชุมชนโดยตรง ชุมชนอาจจะได้รับผลทางอ้อมจึงเรียกว่ากระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็ก

2.2 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็กเพื่อชุมชน เป็นกระบวนการที่ชุมชนมีบทบาทสูง เด็กและชุมชนเป็นแกนกลางของการจัดกระบวนการเรียนรู้ ชุมชนหรือท้องถิ่นหรือครูทำด้วยใจรัก ด้วยสำนึก ริเริ่มดำเนินการด้วยตนเองโดยไม่มีใครสั่งให้ทำ คิดเองทำเองจากจิตวิญญาณของความรักท้องถิ่น และขยายผลการเรียนรู้ของชุมชนหรือโรงเรียนออกไปสู่ชาวบ้านในชุมชนและเด็กในโรงเรียน การดำเนินงานในรูปแบบนี้จะมีภาระที่ชุมชน คือ คว้าสภาพ

ชุมชนเป็นอย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอะไร ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมีอะไรบ้างมีผลผลิตเป็นอย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอะไร ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมีอะไรบ้างมีผลผลิตอะไร มีสัตว์เลี้ยง มีป่า มีรายได้ ฯลฯ สืบหาข้อมูล วิเคราะห์ชุมชน เพื่อดูศักยภาพและข้อจำกัดที่ชุมชนนั้นมียู่เป็นการสำรวจศักยภาพ ปัญหา และข้อจำกัดของชุมชน การวิเคราะห์ชุมชนเป็นประเด็นหนึ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งเพราะต้องมีข้อมูลสำหรับการจัดกระบวนการและได้ความรู้ที่จำเป็นและเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากอาจารย์คำตัน เดชผล อาจารย์ใหญ่โรงเรียน บ้านน้ำท่วม จังหวัดอำนาจเจริญ ได้ส่งครูและผู้นำชุมชนไปเรียนรู้การผสมพันธุ์ปลา การเพาะเห็ด และอื่น ๆ เพื่อนำความรู้ที่กลับเข้ามาใช้ในโรงเรียน มาสร้างกิจกรรมในโรงเรียน การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ โดยครูและผู้นำที่ผ่านการอบรมรวมถึงเด็กนักเรียนจะลงสู่การปฏิบัติ โดยครูและผู้นำที่ผ่านการอบรมถึงเด็กนักเรียนจะลงสู่การปฏิบัติ เช่น สร้างโรงผสมพันธุ์ปลาขึ้นมาทดลองผสม สร้างเครื่องอัดอิฐดินซีเมนต์ขึ้นมาเพื่อมาเรียนร่วมกัน เป็นต้น สร้างกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ที่มีครู ผู้นำ และเด็กมาร่วมกัน และอิฐที่อัดออกมาเป็นก้อนที่ขายได้ ซึ่งทำให้มีรายได้หมุนเวียนกลับมาเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับกิจกรรมครั้งต่อ ๆ ไป เรียกว่า เป็นกิจกรรมที่พึ่งตัวเองได้และกิจกรรมนี้จะนำไปสู่การพัฒนาความรู้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนและท้องถิ่นนั้น จากนั้นมีการขยายผลไปสู่ชุมชนและท้องถิ่นนั้น จากนั้นมีการขยายผลไปสู่ชุมชนซึ่งทำได้ 2 แบบคือ เข้าไปทางกลุ่มหรือองค์กรของชุมชนและส่งเสริมชาวบ้านเป็นคน ๆ หรือเป็นครอบครัวไป ในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเด็กเพื่อชุมชน สิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการ คือ เด็ก ครู และผู้นำชุมชนได้เรียนรู้ ได้ลงมือทำ และช่วยให้โรงเรียนมีโอกาสถ่วงรอนความรู้ที่ต่าง ๆ ว่า มีความเหมาะสมสอดคล้องผ่านการปฏิบัติในโรงเรียนและพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นกระบวนการแบบนี้ แม้ว่าน้ำหนักค่อนข้างหนักไปทางชุมชนมากก็ตาม แต่เด็กก็ได้เรียนรู้ประสบการณ์การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นด้วย

2.3 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ริเริ่มโดยชุมชนประสบความสำเร็จในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่อง และขยายผลการเรียนรู้ดังกล่าวของชุมชนเข้าสู่การเรียนรู้ของเด็กในโรงเรียน เช่น กรณีในจังหวัดสงขลา พบว่า ชุมชนจำนวนมากที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการเงินทุนในรูปออมทรัพย์ ได้นำเอาความรู้และประสบการณ์นี้ไปถ่ายทอดสู่เด็กนักเรียนในโรงเรียนทำให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ ได้นำเอาความรู้และประสบการณ์นี้ไป ถ่ายทอดสู่เด็กนักเรียนในโรงเรียนทำให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์โรงเรียนที่มีรูปแบบและวิธีจัดการเช่นเดียวกับชุมชน

2.5.5 การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตร

ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนับว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะในส่วนที่เกิดตามธรรมชาติหรือในส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้น และนับวันก็จะมีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์มากขึ้นในอนาคต หลักสูตรประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 จึงได้มุ่งเน้นในท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการนำทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรของท้องถิ่นที่ตนอยู่ เพราะการใช้หลักสูตร (กรมวิชาการ, 2526 : 149 อ้างถึงใน กองวิจัยการศึกษา กรมวิชาการ, 2535 : 9 – 10) ที่จะให้นักเรียนเกิดสมรรถภาพ การเรียนรู้ได้ครบถ้วน ผู้ดำเนินการใช้หลักสูตรจะจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนเฉพาะในโรงเรียนหาได้เพียงพอไม่ เนื่องจากโรงเรียนมีขีดจำกัดทางด้านบุคลากร สถานที่ปฏิบัติงาน วัสดุประกอบการเรียนการสอน งบประมาณ แต่ในขณะเดียวกันก็มีทรัพยากรท้องถิ่นที่จะสามารถนำมาเป็นปัจจัยป้อนเข้ากระบวนการเรียนการสอน และนักเรียนก็เป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น ๆ ก็น่าจะได้รับรู้จากชุมชนด้วย ดังนั้น ในการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนควรมีการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ต่อกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยประสานการใช้ทรัพยากรร่วมกัน (อาคม, 2529 : 38) การที่โรงเรียนจะเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนได้นั้น โรงเรียนต้องพึ่งพาชุมชนขณะเดียวกันชุมชนก็พึ่งพาโรงเรียนด้วย (อาคม, 2529 หน้า 35 – 41) ทั้งนี้การศึกษาที่จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาชุมชนได้นั้น ต้องเป็นการศึกษาที่เกิดจากความต้องการของชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่เป็นความต้องการที่เกิดจากส่วนกลาง

2.5.6 ความหมายและประเภทของทรัพยากรท้องถิ่น

ทรัพยากรท้องถิ่นสามารถเรียกชื่อเป็นภาษาไทยได้หลายอย่าง เช่น แหล่งความรู้ ในชุมชนแหล่งวิทยากรในชุมชน หรือแหล่งวิชาการในชุมชน ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Community Resources หรือ Local Resources ซึ่งหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือชุมชนที่โรงเรียนนั้น ๆ ตั้งอยู่ ซึ่งเกี่ยวข้องและมีประโยชน์ต่อการศึกษาและสามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ตลอดจนช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ได้ ทรัพยากรท้องถิ่นอาจเป็นสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น แม่น้ำลำธาร สถานที่ธรรมชาติต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น พิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน โรงงานอุตสาหกรรม สิ่งต่าง ๆ และกิจกรรมทั้งหลายในชุมชนที่นำมาใช้ในการศึกษาของนักเรียน สถาบันองค์กรต่าง ๆ และกิจกรรมทั้งหลายในชุมชนที่นำมาใช้ในการศึกษาของนักเรียน สถาบันองค์กรต่าง ๆ เป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความสามารถในท้องถิ่น เป็นต้น (สุมาลี, 2534)

ทรัพยากรท้องถิ่นที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหลักสูตรนั้น ได้มีนักการศึกษา
จำแนกทรัพยากรท้องถิ่นเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งพอสรุปเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ (กชกร,
2533)

1. ทรัพยากรทางบุคคล เช่น ผู้ชำนาญพิเศษ (Specialists) (เช่น นักดนตรี นักกีฬา อาชีพ พนักงานซื้อขายและบริการ พ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร เป็นต้น) พ่อแม่หรือผู้ปกครอง ของนักเรียน (Parents of Students) ที่มีความรู้ความสามารถ ศิษยานิเทศก์ นักวิชาการ ครู อาจารย์ โรงเรียนอื่น ผู้นำท้องถิ่นด้านปกครอง ผู้นำศาสนา ผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบ อาชีพ เป็นต้น
2. ทรัพยากรทางธรรมชาติ (Natural Resources) ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตาม ธรรมชาติซึ่งครูสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอน โดยทำให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจมีทัศนคติที่ถูกต้องและซาบซึ้งในคุณค่าเหล่านั้น เช่น ดิน หิน แร่ แม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง น้ำตก พืช สัตว์ และวัตถุทางธรรมชาติอื่น ๆ เป็นต้น
3. ทรัพยากรทางวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สถานที่ราชการ สถานประกอบการ สถาน ประกอบอาชีพอิสระ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ ภัณฑ์ท้องถิ่น ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน โสตทัศนูปกรณ์ในหน่วยงานต่าง ๆ ศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัด วัด โบสถ์ มัสยิด เป็นต้น
4. ทรัพยากรทางสังคม เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เป็นต้น

ส่วน วิชัย (2535) ได้แบ่งประเภทของแหล่งวิทยาการแตกต่างจากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น โดยแบ่งประเภทของแหล่งวิทยาการเป็น 4 ประเภท คือ

1. แหล่งวิทยาการภายในโรงเรียน อาจจะเป็นสิ่งของ บุคคล หรือสถานที่ที่อยู่ใน ภายในโรงเรียน เป็นแหล่งที่ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนและ กิจกรรมเสริมหลักสูตร ผู้สอนควรพิจารณาและหมอบหมายงานให้นักเรียนอย่างมีคุณภาพ ตัวอย่างของแหล่งวิทยาการภายในโรงเรียน เช่น
  - 1.1 บุคลากรภายในโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นครู เจ้าหน้าที่ หรือนักการภารโรงที่มี ความรู้ความสามารถในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ อาศัยหลักการง่าย ๆ ว่า ทุกคน ย่อมมีความรู้ความสามารถที่แตกต่างกัน ไม่มีผู้ใดที่รู้จริงในทุกสิ่งเพียงแต่ผู้สอนจะยอมรับ และมองเห็นคุณค่าก็จะช่วยให้นักเรียนได้ประสบการณ์ที่ดีขึ้น
  - 1.2 สื่อการเรียนต่าง ๆ ที่นักเรียนสามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง เช่น การจัดมุม ประสบการณ์กลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ การจัดนิทรรศการตามโอกาส การให้บริการในด้าน ห้องหรือศูนย์วิชาการต่าง ๆ เช่น ศูนย์สื่อการเรียน บทเรียนสำเร็จรูป เป็นต้น

1.3 สถานที่ซึ่งเป็นแหล่งวิทยาการภายในโรงเรียน เช่น ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการ โรงฝึกงาน ห้องโสตทัศนอุปกรณ์ เรือนเพาะชำ แปลงเกษตร ร้านค้าสหกรณ์หรือสหกรณ์ รวมทั้งห้องเรียนที่มีการจัดประสบการณ์เสริมทางด้านกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ

2. แหล่งวิทยาการในกลุ่มโรงเรียน การบริหารงานการศึกษาระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัด มีการจัดแบ่งโรงเรียนตามสภาพภูมิศาสตร์อยู่ในตำบลเดียวกันหรือสามารถติดต่อกันได้สะดวกเป็นกลุ่มโรงเรียน แต่ละกลุ่มมีจำนวน 5 – 10 โรงเรียน มีสายงานการบริหารที่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีบุคลากรที่ทำหน้าที่วิชากรกลุ่มรับผิดชอบเป็นกลุ่มประสบการณ์ ทำหน้าที่ให้ความสนับสนุนด้านวิชาการภายในกลุ่มของตนเอง นอกจากนั้นการจัดเป็นโรงเรียนยังมีประโยชน์ในการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะแต่ละโรงเรียนภายในกลุ่มย่อมมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน ควรพยายามประสานงานและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น การเชิญวิทยากร การใช้บริการห้องสมุด ห้องศูนย์วิชาการ สื่อการเรียน เป็นต้น

3. แหล่งวิทยาการภายในท้องถิ่น เป็นไปได้ทั้งสิ่งของ บุคคล หรือสถานที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้สอนที่จะมีการสำรวจข้อมูลและนำข้อมูลมาใช้ให้ประโยชน์ ยกตัวอย่าง เช่น

3.1 แหล่งวัสดุต่าง ๆ ที่ใช้ในกิจกรรมงานและพื้นฐานอาชีพ ซึ่งมีอยู่ภายในท้องถิ่น เช่น ดิน หิน แร่ ไม้ พืช เป็นต้น ซึ่งจะเป็นสื่อกลางให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และมีค่านิยมที่ถูกต้อง เห็นคุณค่าต่อสิ่งนั้น ๆ

3.2 บุคคลในแต่ละท้องถิ่นจะมีความรู้ ความสามารถ ความถนัดในด้านต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับกลุ่มการทำงาน และพื้นฐานอาชีพที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านช่างฝีมืออาชีพต่าง ๆ สามารถที่จะเชิญวิทยากรให้ประสบการณ์แก่นักเรียนได้ดี เช่น

3.2.1 วิทยากรในท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ที่มีถิ่นฐานบ้านเรือนและประกอบอาชีพอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น ช่างราชการ พ่อค้า เกษตรกร พรสงฆ์ ช่างฝีมือ ชาวบ้าน เป็นต้น

3.2.2 วิทยากรผู้มาเยี่ยม ได้แก่ ผู้ที่มีถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในท้องถิ่นที่มาเยี่ยมโรงเรียนหรือเป็นแขกของชุมชนเป็นครั้งคราว เช่น ศิษยานุศิษย์ พัฒนาการ ผู้ชำนาญการเฉพาะสาขา เป็นต้น

3.2 สถานที่ต่าง ๆ ที่สังคมได้สร้างขึ้นไว้อย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อความรู้ ความเข้าใจ ความสุข ความเพลิดเพลิน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ได้แก่

3.2.1 ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน นักเรียนสามารถศึกษาค้นคว้าความรู้ทางด้านกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ

3.2.2 พิพิธภัณฑ์ในท้องถิ่น ที่มีการรวบรวมของมีค่าทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวกับกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ

3.2.3 สถานที่สำคัญภายในท้องถิ่น เช่น สถานที่ทางราชการ โรงเรียน วิทยาลัย สมาคม กลุ่มผู้สนใจ ศูนย์ฝึกอาชีพ เป็นต้น

4. แหล่งวิทยากรนอกท้องถิ่น ซึ่งผู้สอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพสามารถติดต่อเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น การศึกษานอกสถานที่ การขอยืมสื่อการเรียน การขอบริจาควัสดุ สิ่งตีพิมพ์ เป็นต้น แหล่งวิทยากรนอกท้องถิ่นทั้งของภาคีรัฐบาล และภาคเอกชนถ้าจะทำการติดต่อควรแจ้งจุดประสงค์ แนบโครงการหรืออำนาจความสะดวกต่อผู้ที่จะให้ความช่วยเหลือ

แหล่งวิทยากรจึงมีความสำคัญต่อกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ เพราะทำให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ เกิดการเรียนรู้ มีเจตคติ และค่านิยม ส่งเสริมให้ฝึกหัดความรู้ด้วยตนเองได้ และได้พบเห็นตัวอย่างอาชีพต่าง ๆ ที่สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตได้ ผู้สอนควรใช้ประโยชน์โดยมีการวางแผนล่วงหน้าเพื่อมิให้มีผลกระทบต่อการเรียนรู้ในกลุ่มประสบการณ์อื่น และเวลาในการประกอบอาชีพของแหล่งวิทยากรนั้น ๆ

2.5.7 วิธีการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น

การนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นมาเป็นปัจจัยประกอบการพัฒนาหลักสูตร ตามหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 นั้น เป็นการสอดคล้องกับความมุ่งหวังหลักสูตร เพราะนอกจากจะจัดข้อจำกัดของโรงเรียนได้แล้ว ชุมชนก็ยังมีส่วนเข้ามามีบทบาททำให้การศึกษาแก่นักเรียนกับโรงเรียนด้วย ทรัพยากรท้องถิ่นในโรงเรียนสามารถนำมาใช้เป็นปัจจัยประกอบการพัฒนาหลักสูตรได้ก็คือ ทรัพยากรทางบุคคล ทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น และทรัพยากรทางสังคมในชุมชนนั้น ๆ ส่วนลักษณะการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่นนั้น มีนักการศึกษาทั้งต่างประเทศและในประเทศได้เสนอไว้ ซึ่งสรุปได้เป็น 2 ลักษณะดังนี้ (กรมสามัญศึกษา, 2534)

1. การนำทรัพยากรท้องถิ่นหรือชุมชนเข้ามาใช้ในท้องถิ่น เช่น การนำวัสดุอุปกรณ์ เอกสารและสิ่งพิมพ์ของชุมชนมาประกอบการเรียนการสอน หรือเชิญวิทยากรท้องถิ่นมาบรรยาย เป็นต้น
2. การนำนักเรียนออกไปยังท้องถิ่นหรือชุมชนเพื่อให้มีประสบการณ์ตรง พบเห็นสถานที่ที่เป็นจริงเพื่อให้การเรียนการสอนในชั้นสมบูรณ์ขึ้น เช่น พาไปชมฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ไปดูการทำนาไปชมสถานที่ราชการใกล้ ๆ โรงเรียน พานักเรียนไปสัมภาษณ์ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น

ต้น และ รวมถึงการพาไปศึกษานอกสถานที่ยังแหล่งวิชาที่อยู่นอกชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ เช่น ไปชมพิพิธภัณฑ์ โบราณวัตถุ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์

ในการนำทรัพยากรท้องถิ่นมาประกอบการพัฒนาหลักสูตรและการสอนนั้น บุคลากรที่เกี่ยวข้องจะต้องศึกษาประเภทของทรัพยากร ลักษณะและวิธีการใช้ทรัพยากรแต่ละประเภทโดยยึดจุดมุ่งหมายและความต้องการของการนำไปใช้เป็นเกณฑ์ ทั้งนี้เพื่อให้การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นไปอย่างถูกต้องและตรงตามวัตถุประสงค์ อันก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเวลาที่เสียไป

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรียม (2547) ศึกษาวิถีชีวิตของลาหู่ (Lahu-na) บ้านขอบด้ง เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในการเรียนการสอน โรงเรียนบ้านขอบด้ง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนครูกับชุมชน ควรมีการประชุมชี้แจงและสอบถามความต้องการของชุมชนเพื่อให้ได้หลักสูตรท้องถิ่นที่ทำมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ครูต้องเปิดใจให้กว้าง มีความเป็นประชาธิปไตย คือยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชนและชาวบ้านให้มาก

ลัดดา (2547) ได้ทำวิจัย การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โรงเรียนบ้านจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ทำให้ได้หลักสูตรที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องชาวบ้านมีความพึงพอใจ เพราะได้ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมวางแผน ร่วมจัดการเรียนรู้ รวมทั้งร่วมประเมินผลการใช้หลักสูตร ครูมีความตื่นตัว มีการพัฒนาตนเองมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังมีข้อบกพร่องอยู่หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการรวบรวมข้อมูล การจัดทำแผนการเรียนรู้ ซึ่งต้องใช้เวลาในการจัดทำมาก

มงคล (2547) ศึกษากระบวนการในการบูรณาการหลักสูตรสถานศึกษาของรัฐกับความต้องการของท้องถิ่น ที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ของเขตพื้นที่เมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่า ท้องถิ่นมีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และร่วมจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ทำให้ชุมชนมีความเข้าใจในการจัดการศึกษามากขึ้น สามารถเข้ามาช่วยในการจัดการเรียนการสอน ร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษา

สังเวียน (2547) ศึกษาการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกษตรอินทรีย์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ได้หลักสูตรท้องถิ่น ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ เกิดความพึงพอใจและเหมาะสมกับสภาพปัญหาของ

ชุมชน เพราะเป็นหลักสูตรที่มาจากความต้องการของชุมชนจริงๆ ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมและให้
ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะที่มาจากชุมชนเองจริงๆ

หัตถยา (2539) ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง หัตถกรรมในท้องถิ่นชั้นประถมศึกษาปีที่
ที่ 5 อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่า ท้องถิ่นต้องการให้จัดการเรียนการสอน
เรื่อง หัตถกรรมในท้องถิ่นที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นจำนวน 6 แผน ผล
จากการใช้หลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าวทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด
ไว้ นักเรียนมีความกระตือรือร้นให้ความสนใจนักเรียน กล้าที่จะซักถามและแสดงความคิดเห็น มี
ความสนุกสนานในการเรียน และนักเรียนยังมีความเห็นว่าการเรียนตามหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าวมี
ประโยชน์ต่อตัวเอง เพราะสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

แผนภูมิที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

